

kozzon. 36% ugyanezt csak a docensek és az egyetemi tanárok esetében tartotta elfogadhatónak, míg ugyanennyien a határozott idejű alkalmazást preferálták.

IV. TÁBLA

Mitől függenek az oktatói bérek?

az elnyert tudományos fokozattól	3,9
az oktató kutatói és publikációs tevékenységétől	3,8
az oktatói munkával eltöltött évektől	3,4
a hallgatói véleményezéstől	2,9
a kollégák véleményétől	2,3
a tanszékvezető véleményétől	3,2
az intézményvezető véleményétől	2,5
milyen megbízásokat kap/hoz a gazdasági, élet szereplőitől	2,4

A magántanári habilitáció rendszerének bevezetésével az egyetemi testület döntése alapján az adott intézményben státusban nem lévő szakemberek is jogot kapnának kurzusok meghirdetésére, s ezzel a tervezettel a döntő többség (90%) egyetértett. Kevésbé voltak egyöntetűek az álláspontok az oktatók hallgatói véleményezésével kapcsolatban. (Ugyannyian – 38% – voltak mellette, s ellene.)

Az oktatói bérek kialakításának kérdésében sem alakult ki meghatározó vélemény. Relatíván legtöbbször (42%) azt a megoldást támogatták, hogy a közalkalmazotti törvényben rögzített bértáblázat segítségével állapítsák meg a fizetéseket. 29% szerint ebben az intézmény vezetése szabadon dönthessen, míg 18% éves központi béralkuban rögzített bértáblázat segítségével határozná meg az oktatói béreket. Csupán 4% voksolt a minisztérium kompetenciája mellett.

A IV. táblázat tanúsága szerint nem volt véleménydominancia arról, hogy mitől függenek az oktatói bérek. Az 1-től 5-ig terjedő skálán az elnyert tudományos fokozat és a kutatói, publikációs tevékenység került az első helyre 3,9 illetve 3,8-es átlaggal. (Az álláspontok problematikuságát jelzi, hogy az oktatók 45%-a nem vesz részt sem hazai, sem nemzetközi kutatási programban.)

Biro Lajos

DIFFERENCIÁLÁS A FELSŐ TAGOZATON†

Szelekció és közös iskola

Az iskolai utak tíz éves korban történő szétválása hosszú hagyományokra tekint vissza. Elméleti alapját az a meggyőződés jelenti, hogy a gyerekek érdeklődése, irányultsága addigra alapjaiban kialakul, s az elemi iskola után elágazó képzési utakon az eltérő tanulói adottságok

† A tanulmány az Oktatókutató Intézet és a bécsi *Ludwig Boltzmann Institut für Schulentwicklung und Internationalvergleichende Schulforschung* közös kutatásán alapul. Az osztrák résztvevők: *Elisabeth Bühmel* és *Richard Olechowski*.

hatékonyabban fejleszthetők, mintha a különböző gyermekcsoportok egyazon képzésben vennének részt. Európa sok országában megkérdőjelezték ezt a feltevést, és egyrészt a közös iskolában folyó oktatás idejének meghosszabbításával, másrészt "általános" iskolák kiépítésével a 10–14 (esetleg 16) éves korig tartó közös tanulás szervezeti kereteit teremtették meg.

Ausztria oktatási rendszerében ez a folyamat az elején tart, makacsul élnek a hagyományos iskolatípusok: a tanulók 10 éves korban az elméletigényes képzést adó gimnázium vagy a gyakorlatorientált felsőiskola között választhatnak. Míg az előbbiből az egyetemekre vezet az út, az utóbbiak a különböző szintű szakképzéshez – a szakmunkásképzéstől a főiskolai tanulmányokig – iránytanak. Van ugyan átjárás az iskolatípusok között, a pályamódosítónak azonban különözetit vizsgákat kell tennie.

Ma Ausztriában is egyre több szakember érvel a közös iskolázás kiterjesztése mellett. Nem vitatják a tanulók készségeinek, képességeinek, érdeklődésének eltérését, de az az álláspontjuk, hogy közös iskolai szervezetben is mód van az egyéni képességek kibontakoztatására. A középiskola első szakaszának integrálása – a belső differenciálás sokféle módszerével együtt – pedagógiai szempontból éppúgy haszonnal járhat, mint társadalmilag. Emellett pedig gazdaságosabb megoldásnak tartják, mint a hagyományos iskolák hálózatának örökös korrigálását a tanulói igényeknek megfelelően.

A magyar oktatási rendszer integrált középiskolai első szakasza (általános iskolai felső tagozat) Ausztriából szemlélve ezt a korszerű szervezeti megoldást példázza. Ezért keresett magyar partnert a bécsi kutatóintézet.

A történelem iróniája, hogy miközben az osztrák szakemberek Magyarországon kívánják tanulmányozni az általános iskola lehetőségeit, nálunk nem a belső differenciálás nemzetközi tapasztalataira irányul az érdeklődés. Igaz, statisztikailag még alig mérhetően, de annál hangosabban indult el a hat- illetve nyolcosztályos gimnáziumok szervezése. Jóval kisebb publicitást kiválva tömegesen szervezik 8–10. évfolyamaikat az általános iskolák. E két folyamat együttesen egyre élesebben rajzolja ki a gimnázium–felsőbb népiskola kettősét, amelyet szomszédunkban éppen túllépni készülnek.

Számunkra is aktuális a kérdés, amelyre kutatásunk irányult: hogyan befolyásolja a tanulmányi teljesítményeket (és ezzel összefüggésben az iskolaválasztást) az 5–8. osztály integrálása.

Abból indultunk ki, hogy egy 10 éves kori szelekcióval működő rendszerben a negyedik osztályban elért tanulmányi teljesítmények alapján kellene az iskolai pályát kiválasztani. Az elméleti tantárgyakban jó eredményt elért gyerekek többsége nyilván gimnáziumban folytatná a tanulást, a gyengébbek pedig valamilyen felső népiskolában. Négy iskolai év után várhatóan megmaradnának, sőt nőnének a különbségek, hiszen éppen ez a célja a szelekciónak. Hogyan történik ez egy integrált iskolában? A nullhipotézisből az következik, hogy a negyedikben különböző teljesítményt mutató gyerekek "nivellálódnak", nyolcadik osztály végére, mégpedig lefelé – így érvelnek sokan nálunk is a közös felső tagozat ellen –, tehát csökkennék vagy eltűnnek a teljesítménykülönbségek.

A vizsgálat

A hipotézisek vizsgálatát egy budapesti mintán végeztük el. 1992 tavaszán kérdőívvel kerestük fel 10 véletlenszerűen kiválasztott budapesti iskola 19 osztályát, ahol több mint 500 nyolcadikost kérdeztünk meg. (A matematikai statisztikai elemzésbe bevont tanulók száma ennél alacsonyabb a pontatlanul kitöltött kérdőívek és a tanulók iskolák közötti mozgása miatt. Ugyanis csak azokat a kérdőíveket elemeztük, ahol a teljes adatsor rendelkezésre állt.) Összegyűjtöttük a nyolcadik osztályban félévkor kapott érdemjegyeket, és az iskolai anyakönyvekből kifiztuk a negyedik osztály végén szerzett osztályzatokat. Emellett

egy rövid kérdőív segítségével a szülők foglalkozását és iskolai végzettségét is összevethettük az iskolai eredményekkel. Mintánk a budapesti szülők foglalkozási megoszlására nézve reprezentatív.

A tanulók negyedik illetve nyolcadikos bizonyítványainak átlagosztályzatai között erős a korreláció ($R=0,78$). Ez nem jelenti azt, hogy az egyes tantárgyi teljesítményekben nem lennének tapasztalhatók jelentős változások a négy esztendő során, de állítható, hogy a tanulók jelentős hányadánál már a negyedik osztályban eldől, milyen teljesítményeket mutat majd később.

A szoros összefüggés ellenére észre kell vennünk azt is, hogy a tanulók széles rétegének érdemlegesen megváltozik a tanulmányi összeredménye: mivel a nyolcadik osztályos átlageredmények szórását csak 60%-ban magyarázzák a negyedikben elért eredmények. A 8. osztályosnál korábbi iskolaválasztási kényszer éppen ezért ezeket a tanulókat olyan választásra kényszerítheti, amely néhány éven belül tévútnak minősülhet.

A megoszlásokat vizsgálva (I. táblázat) feltűnik, hogy az alsó tagozatban gyakoribb volt a jó eredmény, mint nyolcadikban, a továbbtanulási döntés előtt. Ennek ellenére viszonylag ritkaság, hogy közepes vagy jobb tanulók nyolcadikban igen gyenge eredményt mutassanak. Természetesen még csekélyebb azoknak a száma, akik alsó tagozati eredményeiket számottevően javítani tudták volna.

I. TÁBLA

A negyedik illetve a nyolcadik osztályos átlagjegyek megoszlása

	8. osztály				N
	1,0–2,49	2,5–3,49	3,5–4,49	4,5–5,0	
4. osztály					
1,0–2,49	3	1	1	–	5
2,5–3,49	19	66	8	–	93
3,5–4,49	5	78	111	25	219
4,5–5,0	–	7	29	75	111
N	27	152	149	100	428

Ha az egyes tantárgyak érdemjegyeit külön-külön hasonlítjuk össze, még árnyaltabb képet kapunk.[†] Bár a tantárgyak között is szoros a kapcsolat ($R=0,33-0,67$), ez azonban meg sem közelíti az átlagok közötti korreláció mértékét. A nyolcadik osztályos érdemjegyek szórását a negyedik osztályosok csak 10–45%-ban magyarázzák. Bár társadalomtudományi vizsgálatokban ezt az együttjárást is számottevőnek szokták mondani, mi azonban az átlagosztályzatokban ennél jóval erősebb korrelációt találtunk. Azt állapíthatjuk tehát meg, hogy bár a gyerekek többségének a tanuláshoz való általános viszonya már negyedik osztályra kialakul, érdeklődésük erőteljesen módosul a négy év folyamán. Ez a megállapítás annak ellenére is érvényes, hogy a leggyengébb kapcsolatot az ún. készségtárgyak mutatják (ének, testnevelés, rajz, technika: $R=0,33-0,46$, együttesen pedig $R=0,58$). A humán illetve a reál tárgyak

[†] Azokat a tantárgyakat, amelyek nem szerepelnek mindkét évfolyamon, a következőképpen párosítottuk: környezetismeret (4. oszt.) – földrajz (8. oszt.), környezetismeret (4.) – biológia (8.), környezetismeret (4.) – kémia (8.), orosz nyelv (4.) – idegen nyelv (8.), matematika (4.) – fizika (8.), magyar irodalom (4.) – történelem (8. oszt.)

nyolcadik osztályos eredményét a negyedik eredmény ennél erősebben s közel azonos mértékben befolyásolja ($R=0,52-0,67$). Ezen a tantárgycsoporton belül viszonylag gyenge a kapcsolat a negyedik osztályos irodalom- és a nyolcadik osztályos történelemjegyek, valamint a nyelvi jegyek között ($R=0,54$ illetve $0,52$). Ezeket az összefüggéseket értelmezve arra kell rámutatnunk, hogy tudatos tanulói döntésnek tarthatjuk a továbbtanulás szempontjából fontos és kevésbé fontos tantárgyak preferálását vagy elhanyagolását. Ezzel indokoljuk az ún. készségtárgyak esetében mutatkozó csekély korrelációt. A verbális készségre építő tantárgyak esetében megfigyelt alacsony korreláció magyarázatát pedig a tanulók körülvéve családi környezet eltéréseiből vezethetjük le.

Adataink szerint a tanulók iskolai eredményessége összefüggésben van a szülők iskolai végzettségével (lásd a II. és III. táblázatot). Az érdemjegyek átlaga és a szülők végzettsége között már negyedik osztályban is van értékelhető összefüggés. Ekkor még az anyák iskolai végzettsége érvényesül valamelyest erőteljesebben ($R=0,41$; az apáknál: $R=0,36$). A nyolcadik osztály közepén a korreláció erősebbé válik ($R=0,50$), s a két szülő hatása közötti eltérés kiegyenlítődik. Az anyák iskolai végzettségének erősebb befolyásoló szerepe főként a készségtárgyak érdemjegyeiben érvényesül, s a két szülő hatásának kiegyenlítődése is abból adódik, hogy az apák e tekintetben "felzárkóznak" az anyák mellé. A másik két tantárgycsoport (humán és reál tárgyak) esetében nagyjából egyenlő a két szülő iskolai végzettségének hatása negyedik osztályban, s hasonló mértékben emelkedik a négy év alatt.

II. TÁBLA

A negyedik osztályos átlagjegyek és az apa iskolai végzettsége

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7. [†]	N
Átlag								
1-2,49	—	—	3	—	—	—	—	3
2,5-3,49	1	6	25	16	10	2	3	63
3,5-4,49	—	9	54	35	29	15	28	170
4,5-5	—	3	19	14	12	19	29	96
N	1	18	101	65	51	36	60	332

III. TÁBLA

A nyolcadik osztályos átlagjegyek és az apa iskolai végzettsége

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	N
Átlag:								
1-2,49	1	6	11	2	2	—	—	22
2,5-3,49	1	10	48	22	18	5	6	110
3,5-4,49	—	3	33	31	21	13	26	127
4,5-5	1	—	1	17	14	11	23	36
N	2	20	109	69	52	41	68	361

† A számok az apa iskolai végzettségét jelölik a II. és a III. táblában is: 1 – 8 osztálynál kevesebb; 2 – 8 általános; 3 – szakmunkásképző; 4 – szakközépiskola; 5 – gimnázium; 6 – főiskola; 7 – egyetem.

Összességében a szülői iskolázottság magyarázó szerepe nagyjából azonos azzal, amit az osztályzatoknál találtunk. A szakirodalomban leírt összefüggés is megjelenik: minél tovább jár valaki iskolába, annál inkább nő a család iskolázottságának (társadalmi helyzetének) meghatározó szerepe a tanulmányi sikerességben.

Összegezés

Adataink első elemzése még nem ad teljes választ kérdéseinkre. Néhány megállapítást azonban már a fentiek alapján is megfogalmazhatunk.

A középiskola integrált első szakasza (felső tagozat) nem nivellálja a teljesítményeket. Azok többsége, aki egy 10 éves kori szelekció során elméletigényes iskolába léphetne át, megtartotta jó vagy kiemelkedő teljesítményét. Nem túlságosan gyakori, de előfordul, hogy az alsó tagozaton igen rosszul tanuló nemcsak felzárkózik, de nyolcadikra igen jó eredményt ér el. Számukra a korai szelekció egyértelműen hátrányt jelentene. A tanulók másik, kissé népesebb csoportjában romlott a tanulási teljesítmény, egyeseknél olyan mértékben, hogy kizárja a középiskolai továbbtanulást. Nem állíthatjuk viszont, hogy ez az integrált szervezeti formának tulajdonítható.

A szülők iskolázottságának hatása ebben az összefüggésben arra hívja fel a figyelmet, hogy a korai szelekció a magasabban iskolázottak gyermekeit vonná ki a közös iskolából. Ez pedig nyilvánvalóan csökkentené a bennmaradtak tanulási motivációit, teljesítményeit. Úgy gondoljuk, azon lehet és kell vitatkozni, hogyan lehetne a belső differenciálás megerősítésével hatékonyabbá tenni a mai felső tagozatok munkáját. Azonban – hiányosságai ellenére – ez az integrált szervezeti forma iskolarendszerünk értékes öröksége, amit nem lenne szabad sorsára hagyni.

Forray R. Katalin & Györgyi Zoltán

MIÉRT (NEM) ELÉGEDETTEK A TANÁROK?†

Az utóbbi években számos cikk jelent meg a napi sajtóban a tanárok túlterheltségéről, alulfizettségéről, sőt arról is, hogy a tanári pálya erősen kontraszelektált, de ezeket az állításokat a legritkábban tudták a cikkek szerzői empirikus adatokkal alátámasztani. Az Oktatókutató Intézet egy nemzetközi kutatásba kapcsolódott be, s mintegy ezer tanár véleményét kérte arról, hogy mennyire elégedettek munkájukkal, milyen tanári szerepeket vállalnak fel, s a tanítási módszerekben melyeket részesítik előnyben. A kérdőív előre megfogalmazott "állításokat" tartalmazott, amelyeket a tanároknak különböző szempontok szerint (mennyire fontos; mennyire van jelen a gyakorlatában stb.) kellett osztályozniuk. Az alábbiakban vázlatosan közöljük a kutatás eredményeit.

Munkakörülmények, munkafeltételek

A tanárok nagy része (84%) fontosnak találta, hogy „a benti munkához biztosított lehetőségek megfelelőek legyenek”. Ezek közül különösen az autonómia, a felelősség kérdését,

† A kutatás a TS-Iroda támogatásával készült